

XV. SZEMÉLYEK ÉS SZEREPEK, ÉRTÉKRENDEK ÉS TÁRSADALMI RÉTEGEK

Egy társadalmi szerep sikeres megtestesítői a tradicionális elvárások követésével újratermelik önmagukat, saját szerepüket; ezáltal az áthagyományozott normarendszert.¹¹⁸⁸ A végeredmény a rendszer megmerevedése, mely az újító kezdeményezésekre – legyen szó a szerepkör leszűküléséről vagy kitágításáról – egyaránt szankciókkal válaszol. Esettanulmányok sorozatán keresztül láthatuk, hogy Hegyi Antal plébános magatartása az intézményesült normarendszer konzerválása helyett saját társadalmi szerepének újrafogalmazása, kibővítése felé tartott.¹¹⁸⁹

Csongrád hivatali vezetői azt várták a mindenkori plébánostól, hogy mutasson példát állampolgári alázatból, szabálykövetésből, az előjárók iránti tiszteletből; ő maga elégedjen meg a halhatatlan lelkek örök üdvösségre vezetésével, és ne merészkedjen a politika mezejére. Azáltal, hogy a csongrádi plébános közéleti szerepet vállalt és nyílt politizálásba kezdett, komoly érdekellentétek keresztüzzébe került. Politikai ellenfelei a közvélemény formálásával, a sajtó segítségével igyekeztek visszaszorítani a plébánia falai közé. Hosszú cikkek sorozatában bírálták emberi természetét, panaszolták a lelkipásztori tekintély sérülésének következményeit. A plébános elleni hadjáratba a köztisztviselők mellett a zsidó értelmiségiek és az iparosok többsége is becsatlakozott, valamint mindazok, akik ellenszenvesnek találták Hegyi Antal hirtelen haragú és nehezen nyugvó természetét.

A csongrádi plébános társadalmi szerepe tehát a 19. század végére az egyre határozottabb közéleti-politikai szerepvállalással egészült ki. A változások megítélése rendkívül végletes volt. A sajtócikkek alapján úgy tűnik, hogy Hegyi Antal bírálói a lelkipásztori eszmény sérülésétől tartottak; ám ez a félelem gyakran saját, jól felfogott érdekeik védelmét rejtette magában. A nyilvánosság, a sajtó bevonása a „normaszegő” plébános ellenében alkalmazott szankciók új formájának tekinthető, mely esetenként röpiratokkal, nyílt levelekkel egészült ki. Hegyi Antal elkötelezett támogatóit ugyancsak változatos okok motiválták, amikor kiálltak sokat támadott plébánosuk védelmében.

A vezető réteg bizalmának elvesztésével a kis- és középparasztok, a politikai ellenzéket támogató nagygazdák valamint a vallási társulatokat betöltő földműves- és halászfeleségek váltak Hegyi Antal törzsbázisává. Néhány módos nagygazdától eltekintve széles, ám többnyire írástudatlan, politikai és döntéshozói befolyással alig rendelkező rétegről van szó, melynek lenyűgözésére, megragadására Hegyi plébános retorikája alkalmasnak bizonyult.

1188 Tomka 1997. 66.

1189 *Intézmény*: a normák olyan rendszere, melynek saját léte van; valóság, amely külső, kényszerítő erejű tényként áll szemben az egyénnel. Tomka 1997. 26.

Hegyi Antal tisztában volt a közvetlenség erejével. A plébániai ügyeket személyesen tartotta kézben: a vallási társulatokat maga vezette¹¹⁹⁰, az új imádságokat is ő tanította be, a szentségimádásokon együtt imádkozott híveivel. Mindezek mellett vonzódott a díszes körmenetek, felszentelési ünnepek iránt, melyeket sosem látott pompával, virágözönnel borított oltárok közt ültek meg. Ezek az éretnyek a csongrádi középparasztok szemében valódi értéket képviseltek. A templom látványos szépülése, az óriási Jézus Szíve harang, az új bokrosparti kápolna és a magával ragadó vasárnapi szentbeszéd mellett a politikai korteskedés, az állandó pereskedés és a botrányos hírlapszerkesztés ténye „bocsánatos bűnné” törpült. Igaz, hogy társadalmi szerepe szokatlan vonásokkal bővült, de papi elődeihez mérten nagyobb érzékkel ismerte fel, hatékonyabban elégitette ki az egyszerű nép vallási igényeit. Hegyi Antal politikai ambícióit mindezek tükrében vallásvédelmi offenzívaként értékelték. A hívek többsége támogatta Hock János képviselővé választását, ugyanakkor feltétel nélkül tagadta a polgári házasságkötés és anyakönyvezés létjogosultságát.

Összességében a csongrádi katolikus hívek szerepelvárásai változatlanok maradtak, viszont az egyes társadalmi (és érdek-) csoportok értékrendje, „szemüvege”, a tettek megítélésének hangsúlyai eltolódtak. Így válhatott Hegyi Antal végletekig megosztó személyiséggé; míg a kis- és középparasztok a mindenre elszánt „lánglelkű papot” ünnepelték benne, Hegyi Antal a csongrádi „mívelt” ellentábor szemében csak egy manipulatív, keresztényietlenül pénzéhes érdekeMBER maradt.

A társadalmi rétegek azonban nem statikus kategóriák, és hibás lenne azt állítani, hogy az egymáshoz közeli élethelyzetű, vagyoni állapotú emberek egységesen ítélték meg Hegyi Antal tevékenységét. A képet tovább árnyalja Hegyi plébános híresen kiszámíthatatlan természete. A tettegességig fajuló összetűzések (templomi pofozkodások, lökdösődések, haragos kiabálások) miatt is közvetlen hivatali alkalmazottai, a megvert templomszolgák és a csalódott polgárok emeltek panaszt ellene. A körülbelül egy tucatnyi nyilvánosságra került esettel az ellenlábás sajtó több év távlatából is előhozakodott, míg a plébános táborában inkább jótékony hallgatás vagy hitetlen tagadás övezte a történeteket.

Ha a paraszti polgárosulás perspektívájából szemléljük a 19. század utolsó csongrádi plébánosának tevékenységét, Hegyi Antal egyik legnagyobb érdeme a nép politikálási hajlamának növelése volt.¹¹⁹¹ A kormány lépéseiről, az országgyűlési

1190 A káplánok szerepköre a 19. század utolsó évtizedeire bizonyos szempontból leszűkül, más területeken viszont kitágult. A csongrádi segédlelkészek ugyan már az 1860-70-es években is érdeklődést mutattak a közügyek és a politika iránt, csak Hegyi Antal politikai aktivizálódásával léptek határozottan a közeleti szerepvállalás útjára. Ez a „kinyílás” a plébános jól felfogott érdekében történt. Ugyancsak a plébános céljait szolgálta a káplánok kivonása a vallási társulatok szervezéséből, hisz egy másik „vezető személyiség” csak Hegyi Antal centralizációs törekvéseinek útjában állt volna.

1191 Kósa László megállapításai csongrádi viszonylatok között is érvényesek: „A volt telkes jobbagyból lett birtokos parasztság lassan közeledett a nemzethez tartozás gondolatához és még lassabban jutott el oda, hogy saját politikai és társadalmi eszméi legyenek, már pedig a nemzettel való azonosulás nélkül polgárosulásról beszélni nem lehet.” Kósa 2002. 235.

képviselőjelöltek programjáról a plébános – kétségtelenül célzatos – templomi beszédeiből a legegyszerűbb hívek is tudomást szereztek. Az ellenzék legális szervezeteiként működő Olvasókörok megteltek kisbirtokos parasztgazdákkal, a kortes beszédeket hallatlan tömeg kísérte figyelemmel. Ez a fellángoló érdeklődés már csak azért is figyelemre méltó, mert a század végén Csongrád közel 22.000 lakosa közül mindössze 480 rendelkezett szavazati joggal.¹¹⁹²

Hegyi Antal másik érdeme a példamutató ránevelésben fogható meg: ő volt az első közeleti ember Csongrádon, aki határozott lépéseket tett a kulturált környezet, a tiszta, rendezett utcakép megvalósítása felé. Terve elképzelhetetlen lett volna a jószágaitak utcán legeltető, sáros csizmatalpukat a házak tövéhez verő lakosság együttműködése nélkül. A környezetére igényes polgárt jóformán a semmiből kellett megteremteni. A temető rendezését kísérő felháborodást nyomban a templomkert körbekerítése követte, ahol a plébános fegyverrel óvta a frissen ültetett facsemetéket a bekódorgó háziállatoktól. A helyi tisztségviselők kritikusan szemlélték a plébános intézkedéseit: előbb a „felbolygatott temető” tulajdonjogának kérdését firtatták, majd kiderítették, hogy a templomkert voltaképpen a településé, így Hegyi plébános faültetési mozgalmá is jogtalan volt.

Hegyi Antal plébánosi karrierjének kudarca, titkos Amerikába menekülése azt mutatja, hogy az aktuális társadalmi igények és a Hegyi plébános által képviselt magatartásminta nem álltak szinkronban egymással. Ez a diszharmonia a századforduló tájékára a végletekig fokozódott. A számos felsorolt tényező mellett mégis mi lehetett Hegyi Antal bukásának fő oka?

1886-ban, az új plébános érkezésének idején már mozgásba lendült a korábbi évszázadokban oly egyszerű, letisztult struktúrájú csongrádi társadalom. Ezek a változások főleg a föld nélküli rétegeket érintették. Az egykori zsellérekől kubicos vagy mezőgazdasági cseléd, a kereskedőkből hivatalnok, az iparosokból köztisztviselő vagy templomszolga lehetett. Az iskolázottság elterjedésének, egyre nagyobb megbecsülésének hála a laikus egyházi tisztségviselők gyermekeinek korábban sosem látott lehetőségei nyíltak a státuszemelkedésre, saját érdekeik érvényesítésére. A megváltozott és folyamatos változásban lévő társadalmi viszonyok, kapcsolatok és érdekeltségek között a század utolsó évtizedeiben már bajosan lehetett eligazodni.

Amint azt értekezésem elején is hangsúlyoztam: a társadalmi szerepekkel kapcsolatos normák, elvárások kisebb-nagyobb időbeli csúszással követik a strukturális változások ütemét. Igaz, hogy 1900-ban a csongrádi társadalom felépítése egészen más volt, mint fél évszázaddal korábban, a közösség értékrendjét, szerepelvárásait tekintve a rendiség korából örökölt minták továbbra is életképesek maradtak. Különösen érvényes mindez a plébános megítélésére.

Hegyi Antal kompromisszumokra képtelen természete sem könnyítette meg a dolgát, így sorsa csak a bukás lehetett. Emigrációjával egyházmegyéje, majd

1192 VPL APriv Hegyi Antal, 1892. január 14. Hegyi Antal levele a váci püspök felé. 1874-től a lakosok a jövedelemadó mértéke szerint válhattak jogosulttá a szavazásra. 1901-ben ez a szám 848 fő volt, mely lakosság 3%-át tette ki. ld. Erdélyi – Sebőkné Gombos 1988. 265; Gyáni-Kövéér 2006. 56.

saját hazája is levette róla a kezét, majd kalandos visszatérése után mégis visszatalált a csongrádi néphez. A sors fintora, hogy Hegyi plébános egykori ellenfeleinek, köztük Sóhlya Gyula csongrádi főjegyző közbenjárásának köszönhetően, hogy idő előtt szabadult a fogházból. A csongrádiak úgy vélték, egykori lelkipásztoruk megbűnhődött minden vétkéért, így szelíden, megbocsátással várták vissza a településre. Visszatérte után Hegyi Antal a Keresztény Gőzmalom Rt vezérigazgatója lett, időnként a temetői kápolnában prédikált. Az idősödő egykori lelkipásztor élete alkonyán feladott a harccal és magányosan, szegénységben érte a halál.

Hogy a 19. század második felében élt plébánosok miként kezelték saját egyházközségükben a korszellem kihívásait, a paraszti polgárosulás felemás, torz jelenségeit, egyben a templomszolgák és az egyházközei asszisztencia társadalmi helyzetének változásait, nos: ennek kiderítése a jövőbeli kutatások feladata marad.